

dr Małgorzata Makarska

**Ofiary handlu ludźmi poniżej 18 roku życia jako pokrzywdzeni/świadkowie
w procedurze karnej**

Handel ludźmi jest poważnym przestępstwem, głęboko ingerującym w godność osoby oraz naruszającym podstawowe prawa człowieka. Powoduje ono ciężko i traumatyczną sytuację ofiary, zwłaszcza jeśli jest osobą poniżej 18 roku życia, a więc dzieckiem. Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 roku stanowi, że we wszystkich działaniach dotyczących dzieci, podejmowanych przez publiczne lub prywatne instytucje opieki społecznej, sądy, władze administracyjne lub ciała ustawodawcze, sprawą nadrzędną jest najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka (art. 3 ust. 1).

Ustawodawca polski na gruncie prawa karnego procesowego nie używa określenia dziecko. Natomiast posługuje się pojęciem „małoletni”, mając na uwadze pokrzywdzonego poniżej 18 roku życia.

W świetle kodeksu postępowania karnego za pokrzywdzonego uznaje się osobę fizyczną lub prawną, której dobro prawnie chronione zostało naruszone lub zagrożone przez przestępstwo (art. 49 § 1 k.p.k.). Pokrzywdzony może być również małoletni z tym, że prawa jego wykonuje przedstawiciel ustawowy albo osoba, pod której stałą pieczęć pokrzywdzony pozostaje (art. 51 § 2 k.p.k.). Przedstawicielami ustawowymi małoletniego są jego rodzice lub opiekun. Kiedy rodzice nie mogą reprezentować dziecka np. w sytuacji popełnienia przestępstwa przez którekolwiek z nich na szkodę małoletniego, prawa pokrzywdzonego wykonuje kurator każdorazowo ustanawiany przez sąd opiekuńczy (art. 99 k.r.o.). Zarówno przedstawiciel ustawowy jak i kurator podejmują wszelkie czynności w procesie karnym w imieniu i na rzecz dziecka.

W procesie karnym świadkiem może być każda osoba niezależnie od wieku, stanu psychicznego czy fizycznego. Nie ma przy tym znaczenia, czy dana osoba posiada pełną, ograniczoną czy też nie posiada ogółem zdolności do czynności prawnych. W tym ujęciu świadkiem może również dziecko, bez względu na jego wiek.

Obowiązujący kodeks postępowania karnego zawiera szczególne regulacje służące ochronie małoletniego pokrzywdzonego i świadka. Ich celem jest zabezpieczenia dziecka przed ponowną wiktyimizacją czy też narażeniem na przeżycia związane z byciem uczestnikiem procesu. Ustawodawca wprowadził odrębności w sposobie przesłuchania małoletnich w stosunku do przesłuchania osoby pełnoletniej. Pokrzywdzone dziecko, które w chwili przesłuchania nie ukończyło lat 15, przesłuchuje się w trybie art. 185a k.p.k., gdy postępowanie dotyczy przestępstw popełnionych z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej lub określonych w rozdziałach XXIII, XXV i XXVI kodeksu karnego (przestępstwa przeciwko wolności, przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece).

Prokurator wnioskując do właściwego sądu o przesłuchanie takiego małoletniego, winien w pierwszej kolejności rozważyć, czy jego zeznania mogą mieć istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy. Jeśli tak, przesłuchanie ma miejsce co do zasady wyłącznie raz, chyba że wyjdą na jaw istotne okoliczności, których wyjaśnienie wymaga ponownego przesłuchania, lub żąda tego oskarżony, który nie miał obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania pokrzywdzonego.

Przesłuchania dokonuje sąd na posiedzeniu z udziałem biegłego psychologa. Prokurator, obrońca oraz pełnomocnik pokrzywdzonego może wziąć udział w czynności. Przy przesłuchaniu mogą być obecni przedstawiciel ustawowy małoletniego bądź też wskazana przez pokrzywdzonego pełnoletnia osoba, jeżeli nie ogranicza to swobody wypowiedzi przesłuchiwanego. Jeżeli oskarżony zawiadomiony o tej czynności nie posiada obrońcy z wyboru, sąd wyznacza mu obrońcę z urzędu. Na rozprawie głównej odtwarza się sporządzony zapis obrazu i dźwięku przesłuchania oraz odczytuje się protokół przesłuchania (art. 185a § 3 k.p.k.). Przesłuchania w trybie określonym w art. 185a przeprowadza się w odpowiednio przystosowanych pomieszczeniach w siedzibie sądu lub poza jego siedzibą.

Powyższe rozwiązania można zastosować do małoletniego pokrzywdzonego, który w chwili przesłuchania ukończył 15 lat. Należy jednakże wykazać we wniosku istnienie uzasadnionej obawy, że przesłuchanie w innych warunkach mogłoby wywrzeć negatywny wpływ na jego stan psychiczny (art. 185a § 4 k.p.k.). W celu oceny tych okoliczności oraz zdolności dziecka do udziału w przesłuchaniu zasadne jest zasięgnięcie opinii psychologa.

Małoletniego świadka poniżej 15 roku życia, w przypadku przestępstw popełnionych z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej lub określonych w rozdziałach XXV i XXVI kodeksu

karnego przesłuchuje tak samo jak małoletniego pokrzywdzonego, ale jedynie wówczas, kiedy zeznania tego świadka mogą mieć istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy (art. 185b § 1 k.p.k.). Kiedy przesłuchanie dotyczy małoletniego świadka powyżej 15 roku życia, a zachodzi uzasadniona obawa, że bezpośrednia obecność przy przesłuchaniu mogłaby oddziaływać krępująco na zeznania świadka lub wywierać negatywny wpływ na jego stan psychiczny, przesłuchuje się go w drodze wideokonferencji określonej w art.177 § 1 k.p.k. (art. 185b§ 2 k.p.k.). Przesłuchanie świadka w tym trybie przeprowadza sąd wzywający, kontaktujący się ze świadkiem przy użyciu urządzenia technicznego, przekazującego obraz i dźwięk, a sąd wezwany czuwa nad prawidłowością przebiegu tej czynności procesowej w miejscu pobytu świadka. Sposób ten gwarantuje zarówno bezpośredniość jak i kontradiktoryjność, bowiem członkowie składu orzekającego jak i strony i ich reprezentanci mogą zadawać świadkowi pytania, obserwować jego zachowanie, wysłuchiwać odpowiedzi .

Dzieciom, będącym ofiarami handlu ludźmi, należy zapewnić szczególną pomoc, wsparcie i ochronę w czasie prowadzonych czynności z udziałem. W postanowieniu z dnia 29 lipca 2016r. (V KK 2/16) Sąd Najwyższy wskazał: *Realizacja prawa do obrony we wszystkich jego formach przewidzianych w ustawie procesowej nie jest dobrem absolutnym, dominującym nad wszystkimi innymi dobrami także chronionymi prawem, w tym obowiązkiem obrony praw pokrzywdzonego. W szczególny sposób dotyczy to sytuacji gdy chodzi o ofiary przestępstw popełnionych na tle seksualnym, przy czym konieczność tej ochrony wzmaga się dodatkowo, gdy pokrzywdzonym takimi czynami jest małoletnie dziecko. Szczególna wrażliwość i brak w pełni ukształtowanych mechanizmów obronnych nakazują strzec pokrzywdzonych tej kategorii przed tzw. wtórną witalizacją będącą wynikiem ich wielokrotnego angażowania w czynności procesowe.*

Ważnymi rozwiązaniami procesowymi kształtującymi uprawnienia małoletniego pokrzywdzonego są również: zastrzeżenie danych osobowych (art. 191 § 3 kpk), wyłączenie jawności rozprawy (art.360 § 1 kpk), opuszczenie sali rozpraw przez oskarżonego na czas przesłuchania świadka w przypadku rzeczywistego zagrożenia ze strony sprawcy (art. 390 § 2 kpk), przesłuchanie przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie jej czynności na odległość (art. 390 § 3 k.p.k.), okazanie sprawcy za pomocą lustra weneckiego (art. 173 § 2 kpk).

Małoletnia ofiara przestępstwa handlu ludźmi oraz osoby jej najbliższe mogą również skorzystać ze środków ochrony i pomocy przyznanych ustawą z dnia 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka (Dz. U. z 2015 r., poz. 21), jeżeli w związku z toczącym się albo zakończonym postępowaniem karnym z udziałem pokrzywdzonego lub świadka albo postępowaniem skarbowym istnieje zagrożenie dla życia lub zdrowia tych osób. Środki ochrony i pomocy mogą zostać podjęte także przez wszczęciem postępowania karnego, jeżeli okoliczności wskazujące na zagrożenie życia lub zdrowia ujawnią się w toku czynności operacyjno-rozpoznawczych lub postępowania sprawdzającego (art. 1 ustawy).

Sprawy o handel ludźmi należą do spraw trudnych, zazwyczaj wielowątkowych i często wieloosobowych. Zadaniem organów ścigania oraz jurysdykcyjnych jest dążenie do szybkiego prowadzenia i rozpoznania każdej z nich oraz do maksymalnej koncentracji materiału dowodowego. Szczególna sytuacja pokrzywdzonych tym przestępstwem dodatkowo generuje dla organów procesowych poważne obowiązki w zakresie stosownej inicjatywy celem zapewnienia pokrzywdzonemu lub świadkowi bezpieczeństwa oraz wsparcia. Korzystanie z kodeksowych i pozakodeksowych uprawnień przysługujących pokrzywdzonym i świadkom w sprawach o handel ludźmi, niewątpliwie pozwoli na właściwą ochronę godności małoletnich ofiar tego przestępstwa.